

2-1489.1

A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS FÜZETEI

Középfok

Horváth Tibor

KÖNYVISMERET

T Á J É K Ö Z Ó D Á S
A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK IRODALMÁBAN

KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT
1961

2-1489:2

Tartalomjegyzék

	old.
Természettudományok általában	3
Tudománytörténetek	7
Matematika és fizika	9
Kémia	11
Biológia	16

F.k.: Dr. Jóboru Magda
Kiadja a Könyvtártudományi és Módszertani Központ
1961. október 18.
Példányszám: 600 + utánhuzás 500 Terjedelem: 1 A5 iv
Készült a KMK házi sokszorosítójában
(Bp. VIII. Múzeum u.3.)

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK ÁLTALÁBAN

Az egyes természettudományok tájékoztató apparátusának vizsgálata előtt azokkal a szakbibliográfiákkal és kézikönyvekkel kell megismerkednünk, amelyek több természettudomány, ill. a természettudományok egészének anyagát regisztrálják. Ezek a vállalkozások ma már ritkébbak, a múlt század színtikusabb tudományszemlélete folytán azonban hazánkban is, külföldön is törekedtek a szakirodalom egészének összefoglalására. A tudományok kevésbé differenciált volta ezt még lehetővé is tette, ma azonban nehézkes és céltalan vállalkozás lenne.

Az idevágó munkák közül Magyarországon Szinnyei József és fia, ifj. Szinnyei József bibliográfiáját kell elemeznünk.

SZINNYEI József, id. -
SZINNYEI József, ifj.: Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472-1875. Kiad. a Természettudományi Társaság. Bp. 1878, Athenaeum. VIII, 1008 has.

A Természettudományi Társaság 1876. január 19-én pályázatot hirdetett Magyarországon bármely nyelven és magyar szerzőktől bárhol megjelent természettudományi munkák bibliográfiájának elkészítésére. A

bizottság a két Szinnyei tervezetét fogadta el. A munka 1877-re készült el és a Társaság támogatásával a következő évben meg is jelent.

A bibliográfia csatlakozik, helyesebben kiegészíti Szinnyi Repertóriumának II. osztályát, amely a matematika könyvészetét tartalmazza.

A vállalkozás 4978 írónak 8912 könyvét és közel 3000 cikkét írja le. Anyagát betűrendben csoportosítja; mutatói nincsenek. A bibliográfia használata ezért igen nehézkes. A beosztás azzal magyarázható, hogy tudománytörténeti alapozásu bibliográfiát akartak készíteni. Mai módszertani ismereteink alapján hasonló szempontoknál időrendet alkalmaztunk volna szak- és névmutatóval. A múlt században azonban a tudománytörténetet írók életrajzán keresztül látták, ezért ragaszkodtak a szerzői betűrendhez még akkor is, ha ez a tudományok fejlődésének egységes folyamatát szétzúzta. Az életrajzi szemlélettel magyarázható, hogy a szerzők után a legfontosabb életrajzi adatokat is közlik /születési és halálozási év, társadalmi állás, foglalkozás/. A névtelen műveket nem sorolják be a betűrendbe, hanem a munka végéhez csatolják - ezt már időrendben!

A bibliográfia tartalmazza a Magyarországon bármely nyelven, és magyar szerzőktől bárhol, bármely nyelven megjelent műveket. Néhány külföldi szerző hazánkra vonatkozó művét is hozzák. A művek nyelvi megoszlására vonatkozóan jellemző statisztikai adatokat közölnek a munka bevezetőjében. /A könyvek közül pl. 5101 idegen nyelvű és csak 3811 magyar./

Az egyes szerzők műveit időrendben közlik, először a könyveket, majd a cikkeket. Ha egy könyvnek több kiadása van, az első kiadás után sorolják fel. Megjelölik a lelőhelyet is.

A következő tárgykörök anyagát ölelik fel: természet-tan /fizika/, légtünettan /meteorológia/, technika, vegytan, természetrajz, földtan, orvostudomány, gyógyszerészet, mezeti gazdaság, vadászat, halászat, számtan, mértan, építészet,

bányászat, gépészet, hadtudomány. Tehát a természettudományokon kívül az alkalmazott tudományok területéről is felvilágosítást nyújtanak, már amennyire a bibliográfiában az egyes tudományok anyagát meg lehet keresni.

A XIX. században Angliában indult el egy nagyszabású repertórizáló vállalkozás. A Királyi Társaság /Royal Society/ az 1860-as években tervbe vette a nyugateurópai nyelveken, folyóiratokban megjelent publikációk repertorizálását. A repertórium 1867-től folyamatosan meg is jelent Catalog of scientific papers címmel. Anyagát 1863-ig hozza, utána tízéves ciklusokban egészen az 1900-ig terjedő anyagot dolgozták fel. Gyakorlatilag tehát az 1800-1900 közötti időszak folyóiratirodalmát regisztrálták. Szintén betűrendes; néhány tudományágból /matematika, fizika/ szakrendi mutatók jelentek meg hozzá. A vállalkozás folytatása az International catalog of scientific papers, az 1900-1920 közötti anyagot tartalmazná. A vállalkozás tart, sorsa a publikációk óriási mennyiségét tekintve bizonytalan.

Napjainkban több tudományág anyagát dolgozza fel a Párizsban megjelenő Bulletin analytique de Centre National de la Recherche Scientifique. 1940 óta havonta jelenik meg három sorozatban. Mintegy 150 ezer természettudományi vonatkozású cikket regisztrál. Anyagát az ETO szakrendjében közli, névmutató csatlakozik hozzá. Anyagunkhoz tartozó két sorozata: 1/ matematika, fizika, kémia; 2/ biológia, fiziológia.

Napjaink legjelentősebb referáló folyóirata a VINITI /Vseszsojuznűj Insztitut Naucsnoj i Tehnicszeszkoj Informacii Nauk SzSzSzR/ által kiadott Referativnűj Zsurnál. Folyóiratcikkeken kívül könyvanyagot is referál, azonkívül szakadalmakat, jelentéseket, térképeket stb. A következő tizenöt ágazatban jelenik meg:

Asztronómia. Geodezija

Arhitektura

Biologija

Biologicszeszkaja himija

Himija

Elektrotehnika

Fizika

Geografija

Geologija
Geologija. Gornoe delo
Masinosztroenie
Matematika
Mehanika
Metallurgija
Geofizika.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TUDOMÁNYTÖRTÉNETEK

A természettudományok jelentős részénél a tudomány története nem csupán mint az egyetemes történettudomány része kap fontosságot, hanem azért is, mert problémái, törvényei, megállapításai nem avulnak el az idők folyamán. Iskoláinkban lényegében ma is az euklidesi geometriát tanítják, a legjobb mechanikai összefoglalások a múlt század második feléből valók, egy régi megfigyelés az időjárásra vonatkozóan igen becses adat a meteorológus számára. Régi igazság, hogy ezeknél a tudományoknál a klasszikusok tanulmányozása elengedhetetlen. /Szemben pl. a műszaki publikációkkal, amelyek igen hamar elavulnak./ A tudományok problematikájának megértéséhez nagymértékben hozzájárul, ha a kérdés napirendre való kerülését történeti beágyazottságában vizsgáljuk, felfedjük sokrétű kapcsolatát a kor társadalmi-gazdasági szerkezetével és elemezzük, honnan, mely más tudományoktól kaptak a tudósok inspirációt, ötletet elméleteik megalkotásához. A tudományokban gyakran találkozunk olyan jelenségekkel, hogy a tudósok visszanyulnak elfelejtett, vagy kellően nem méltányolt korábbi felfedezésekhez. Ezért a tudománytörténet egyszersmind a jelenlegi kutatást is szolgálja, azon túlmenően, hogy a történettudománynak segítségére van az embert érintő, végső egzisztenciális kérdések megoldásában.

A magyar tudománytörténetírás adós egy összefoglaló,

rendszeres hazai történettel, sőt, ezen a téren csak az első lépéseket tettük meg. Tudománytörténeti irodalmunk lehetőleg teljes összefoglalását adja Szentmihályi János bibliográfiája. /Az egyes tudományok történetére vonatkozó irodalmat lásd a tudományoknál./

SZENTMIHÁLYI János: A természettudományok történetének tanulmányozásához szükséges segédkönyvek válogatott bibliográfiája. Bp. 1954, Akad. Kiadó. /Bibliogr. az egyetemi oktatás számára./ 155-206.l.

Eredetileg egy, az Akadémiai Kiadónál megjelent, a tudománytörténet elvi kérdéseit tárgyaló könyv függelékének készült.

Nem hoz minden tudományág történetére vonatkozó anyagot, csupán tizenegy tudományt

/matematika, fizika, csillagászat, kémia, geológia és ásványtan, általános biológia, növénytan, állattan, orvostudomány, technika/. Nem sorolja fel a klasszikusok műveit, ezek megtalálhatók más bibliográfiákban, viszont hozza az egyes művekre vonatkozó kritikákat. Könyveket és folyóiratcikkeket regisztrál 1953 májusával bezárólag. Szakrendi beosztása van. A tudománytörténet számára fontos bibliográfiákat is felvesz, így a magyar nemzeti bibliográfiát, történeti bibliográfiákat, életrajzi lexikonainkat stb. is ismerteti. A bibliográfia második része az egyes tudományágak történetére vonatkozó anyagot tartalmazza. Lelőhelyet is ad. A magyar anyagon kívül bőségesen találunk szovjet műveket is a bibliográfiában. Nyugat-európai országok tudománytörténeti munkái közül csak a legfontosabbakat tartalmazza. Egyes tételek után megjegyzés található, különösen gyakran előfordul a "kritikával olvasható" megjegyzés, amellyel az egyébként hasznos írásmű nem marxista szemléletére hívja fel a figyelmet. Névmutató csatlakozik hozzá.

A külföldi tudománytörténetek közül feltétlenül meg kell említenünk George Sarton munkásságát, aki mindmáig a tudománytörténet legjelesebb művelője volt. Szá-

mos műve közül nagy, összefoglaló szintézise: Introduction to the history of science. /Bevezetés a tudományok történetébe./ A tudományok történetét 1400-ig tárgyalja, félévszázados periódusokban. Gazdag bibliográfiai apparátusa van.

A tudománytörténet legjelentősebb folyóirata az Isis, 1912-től, és a Kelet tudománytörténetével foglalkozó Osiris, 1936 óta. Mindkettőt Sarton alapította.

A tudományok mai rendszerére, kutatási területeikre, módszereikre, problematikájukra stb. vonatkozó nagy rendszertani mű nem tudománytörténet!/: Universitas Litterarum. Handbuch der Wissenschaftskunde. Berlin, 1953 - Nem marxista szemléletű, de igen jól használható. Válogatott bibliográfiát is közöl, elsősorban az 1900 utáni német irodalomból.

MATEMATIKA ÉS FIZIKA

Bibliográfiai kalauz

PARKE, N.G.: Guide to the literature of mathematics and physics including related works on engineering science. 2. rev. ed. New York, 1958, Constable, Dover, XVIII, 436 p.

A bibliográfia leghasznosabb, modern műfaját képviseli a matematika és fizika területén. A kalauzok mindig többet adnak a klasszikus bibliográfiai műfajoknál, mert nem kizárólag a szakirodalmat tartalmazzák, hanem bevezetnek a kutatás módszereibe, technikájába, ismertetik a kutatás intézményeit, esetleg a könyvtárakat is, részletesen elemzik a kutatáshoz használható bibliográfiákat, referáló lapokat, használati utasításokat közöl, egyszóval mindazt tartalmazza, amelyre a kutatónak, könyvtárosnak szüksége van. Parke kalauzának első, általános része ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, a második részben tárgyszavak betűrendjében közli az irodalmat; tulajdonképpen ez a bibliográfiai rész.

Magyar bibliográfiák

SZINNYEYI József: Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriuma. Bp. 1874-1885. Akad. Kiadó. II. osztály: Természettudomány és matematika. 1. köt.

SZINNYEYI J. id. - SZINNYEYI J. ifj.: Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete. /Id. fentebb./

GASPAR Ilona: A magyar matematikai irodalom bibliográfiája 1900-1925. Bp. 1930. 86 l. /A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1900-1925. IV./

A retrospektív szakbibliográfia mintegy 1900 tételt tartalmaz. Szakrendi, beosztása követi a német Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik matematika

tikai évkönyv rendszerét. Könyveket és cikkeket egyaránt felvesz, nem annotál. Regisztrálja a matematika történetére, oktatására vonatkozó anyagot is, ismerteti a matematikai folyóiratokat. A kereskedelmi számtan külön fejezetet kap, a tan

könyvek szintén. Névmutatója van.

A fentiekből láthatjuk, hogy matematikai és fizikai bibliográfiáink elég hézagosan tartalmazzák a magyar anyagot. Nincs szakbibliográfiánk az 1875-1900-as évekről és 1925-től napjainkig. Ennek az időszaknak az anyagát általános bibliográfiáinkban, életrajzi lexikonainkban stb. kereshetjük meg.

Referáló lapok

A Referativnij Zsurnál-nak két szárlája tartozik ide, a Matematika és a Fizika.

Tudománytörténetek és kézikönyvek

ZEMPLEN Jolán: A magyar fizika története 1711-ig. Bp. 1961, Akad. Kiadó.

Elsősorban arra törekszik, hogy bemutassa, "milyen volt a kapcsolata a magyarországi ok

tatásnak, tudománynak a nyugati tudományhoz, hogyan veszik ki részüket a magyar tudósok abból a hatalmas átalakulásból, amely a fizikai világképet 1543-tól, Kopernikusz könyvének megjelenésétől 1686-ig, Newton Principia-jának megjelenéséig gyökeresen megváltoztatja."

PATTANTYUS Abrahám Géza: Gépész és villamosmérnökök kézikönyve. 2. Alaptudományok, anyagismeret. Főszerk. Sályi István. Bp. 1961, Műszaki Kiadó. 1996 l., 1 t.

Az egyetlen magyar kiadvány, amely fizikai kézikönyvként felhasználható. Mintegy 900 oldalon keresztül foglalkozik a fizikával.

Folyóiratok

Hazánkban a következő tudományos matematikai és fizikai folyóiratok jelennek meg:

Acta Physica Academiae Scientiarum Hungariae.
Bp. 1951 -

Fizikai Szemle, Bp. 1950 -

Magyar Fizikai Folyóirat

A MTA Matematikai és Fizikai Osztályának Közleményei, Bp. 1951 -

Mathematikai és Physikai Lapok 1892-1942.

Acta Mathematica, Bp. 1950 -

Matematikai lapok, Bp. 1950 -

Matematikai és Természettudományi Értesítő
1882-1942.

K É M I A

A kémia és a vegyipar gyorsütemű fejlődése hozza magával, hogy a kémiai tudományok sokkal fokozottabban kívánják az anyag kurrens feltárását, mint az eddig tárgyalt tudományok. Römpp írja lexikonának előszavában, hogy az USA-ban 1956-ban forgalomban lévő gyógyszerek felét 1945-ben nem is ismerték. E gyorsütemű fejlődéssel a kémiai tárgyu publikációk száma is rohamosan növekszik. Kézikönyvek, bibliográfiák gyakran hivatkoznak az ismert statisztikai adatra: évenként kb. 100 ezer kémiai publikáció lát napvilágot. Ebből hozzávetőlegesen 70-75 ezret regisztrálnak a különböző referáló lapok.

A kurrens bibliográfiákon kívül a kémiai tájékoztatás fontos eszközei azok a szaklexikonok, kézikönyvek, amelyek az egyes elemek, vegyületek szerkezetére, tulajdonságaira stb. adnak gyors felvilágosítást.

GMELIN: Handbuch der anorganischen Chemie. 8. Aufl. 1926-

Az egyes kötetek a megjelenés évéig hozzák anyagukat az analitikai kémia, fizikai kémia, kémiai technológia, ásvány-

tan, kristálytan, geológia, geokémia, kohászat, atomfizika stb. területéről. Az elemek rendszámuk sorrendjében követik egymást. A kézikönyv az elemek történetére, előfordulására, keletkezésére, laboratóriumi és ipari előállítására, fizikai és kémiai tulajdonságaira vonatkozó tudnivalókat ismerteti, majd az elemek vegyületei következnek. Ezek sorrendjét is a rendszám határozza meg: minden vegyület ahhoz az elemhez kerül, amelynek legnagyobb a rendszáma a vegyületet alkotó elemek közül, majd azon belül a második legnagyobb rendszámú elem dönti el a helyét és így tovább. Tárgymutató nincs minden kötetéhez.

BEILSTEIN: Handbuch der organischen Chemie. 4. Aufl. 1918-

A szerves kémia anyagát rendszerező kézikönyv. A szakemberek egybehangzó véleménye szerint "egyedülálló a világ

szerves kémiai művei között." Több kiadást ért meg. 27 kötete jelent meg 1918-tól 1937-ig, ez a sorozat 1909-ig dolgozta fel a szerves kémia irodalmát és mintegy 200 ezer szerves vegyületet ismertet. /Ma megközelítően félmilliót ismerünk./ Az első pótsorozatot /28-31. kötet/ 1928-1938 között látott napvilágot, ebből a 28. kötet összesített betűrendes tárgymutatót, a 29. kötet képletmutatót tartalmaz a sorozathoz, a 30. kötet az egész mű rendszerezését ismerteti, valamint új anyagot is közöl. A második pótsorozat kiadása 1941-ben kezdődött, 1940-ig dolgozta fel a szerves kémiai irodalmat. Keresettségére jellemző, hogy a harmadik pótsorozat kiadását is megkezdték. Kötetenként külön tárgymutatója van. - Minden vegyületnek képletét, szerkezetét, bibliográfiai és történeti adatait, előfordulásait, képződését, tulajdonságait tárgyalja, továbbá változásait fizikai és vegyi hatásokra /elektromosság, hő stb./; kitér fiziológiai tulajdonságaikra is. Végül a vegyületek alkalmazási területét ismerteti.

Az egész mű négy nagy részre tagozódik:

1. Nyílt szénláncu vegyületek.
2. Szénatomokból álló gyűrűket tartalmazó vegyületek.
3. Szénatomokon kívül más atomokat is tartalmazó gyűrűs vegyületek.
4. Egyéb anyagok.

Magyar nyelvű kémiai szaklexikon:

RÖMPP, Hermann: Vegyészeti lexikon. Bp. 1960, Műszaki Kiadó.

Eddig két kötete jelent meg, /A - Gy és H - O./ A szerves és szervetlen kémia, biokémia, gyógyszer-tan és gyógyszerkémia, ásványtan, közettan, geokémia, kolloidkémia és a kémia történetére, valamint a kémikusokra és az idetartozó intézményekre vonatkozó legfontosabb adatok találhatók benne címszavak betürendjében. A tételek egy részénél bibliográfiát is közöl. Egyes címszavaknál utal más címszavakra, ahol újabb felvilágosítást lehet találni az adott kérdésre. A vegyületek nevét a kémikusok által legelfogadottabb alakban használja. Németből fordították, de kiegészítették magyar kémikusokat érdeklő speciális anyaggal.

Kalauz a kémia irodalmához:

BELICZAY András - WIND-HOLCZ Tamás - GALÁNTAI Jenő: A vegyi irodalom útmutatója. Bp. 1956, Műszaki Kiadó. 172 l.

Szerényebb igényű, de sikerült munka. Arra ad választ, honnan és hogyan lehet kémiai irodalmat összegyűjteni egy témához.

Ezért ismerteti a könyvtárakat, azok használatát, katalógusait, az ETO rendszerét, speciális szolgáltatásokat /KC, könyvtárközi kölcsönzés stb./. Tartalmazza a kémiai folyóiratokra vonatkozó tudnivalókat, és e folyóiratok válogatott jegyzékét is adja /a rokontudományokét is/. A hangsúlyt a referáló folyóiratokra helyezi, ezekhez használati utasításokat közöl. Megtaláljuk benne a legfontosabb kémiai munkák jegyzékét, ezek között sok külföldit is lajstromoz, elsősorban szovjet és német anyagot. Egyéb nyelvű művek regisztrálásánál a hazai könyvtárak állományát vette figyelembe. Kitér a speciális dokumentumfajtákra is /szabadalmak, szabványok, jegyzetek, disszertációk stb./. A kémiai bibliográfiakészítés módszertanára vonatkozó legfontosabb tudnivalókat is ismerteti. Tárgymutató és tárgy-

körmutatató csatlakozik hozzá. A bibliográfiai jellegű kiadványok közül a retrospektív bibliográfiákkal mostohán bánik.

PONGOR Gábor: Utmutató a szerves kémiai irodalom használatához. Bp. 1958, Jegyzetsoksz.

Kisterjedelmű, egyetemi hallgatók számára készült, a kémia legfontosabb 10-15 kézikönyvét, referáló folyóiratát ismerteti.

/Gmelin, Beilstein, Chemisches Zentralblatt stb./ Ezekhez használati utasításokat közöl. Az elemzett művekből egy-egy mintaoldalt is hoz mellékletként.

Retrospektív magyar bibliográfia:

GASPAR Margit: A magyar kémiai irodalom bibliográfiája. 1. köt. 1901-1925. Bp. 1930. 2. köt. 1926-1945. Bp. 1957. 3. köt. 1946-1955. Bp. 1958.

Nem tudománytörténeti alapoza-
su. Használhatjuk biológiai,
mezőgazdasági, orvostudományi,
fizikai stb. tájékoztatásnál
is. Nagyjából követi a Chemi-

sches Zentralblatt szakbeosztását. Az első ciklus anyagánál a címeket németül is közli. Nem annotál, névmutatója van. Beosztásának "vegyes" csoportjára Köhalmi megjegyzése: "Nem helyeselhető azonban, hogy a szerző a "vegyes" csoporthoz ragaszkodik; ebbe kémiatörténet, szakmai oktatás, racionalizálási ügyek, üzemekről szóló irodalom tartozik."

Referáló folyóiratok:

Referativnűj Zsurnal. Himi-
ja. 1953-tól.

1955-ben kb. 75 ezer kivonatot
és szabadalmi leírást közölt.

Ebből mintegy 10 ezer a szabadalmak száma. Szakbeosztása a Chemical Abstracts rendszeréhez hasonló. Az eredeti címek mellett közli azok fordítását. Nem közli viszont, hogy a cikkben /helyesebben a kivonatban/ leírt kísérletet, munkát hol végezték el. Tárgymutató, kép-
letmutató csatlakozik hozzá. A kivonatokat rajzok teszik áttekinthetővé.

Chemisches Zentralblatt.
1830-tól.

A legrégibb kémiai referáló
lap a már többször emlegetett
Chemisches Zentralblatt. Kb.

65 ezer évi kivonatot közöl. Számos mutatója van /szerzői névmutató, szabadalmi mutató, képletmutató, 1940-ig ötévénkénti általános mutató./ Előzménye az 1830-ban indult Pharmaceutisches Zentralblatt. Mai nevével 1855-től jelenik meg.

A fentebb említett Chemical Abstracts az American Chemical Society gondozásában jelenik meg 1907-től.

Az ismertetett referáló lapok gyakran fedik egymást.

Kézikönyvek

BRUCKNER Győző: Szerves kémia. Bp. 1955, Tankönyvkiadó. 1-2. köt.

Egyetemi tankönyv, igyekszik felölelni a szerves kémia egész területét.

ERDEY-GRUZ Tibor - SCHAY Géza: Elméleti fizikai kémia. 2. kiad. Bp. 1955, Tankönyvkiadó. VIII, 619 l.

Az atomfizikai és fizikai-kémiai tájékozódás fontos kézikönyve.

LENGYEL Béla - PROSZT János - SZARVAS Pál: Általános és szervetlen kémia. Bp. 1959, Tankönyvkiadó. 825 l.

Átfogó kézikönyv, lehetővé teszi a fogalmak pontos elhatárolását.

VARGA József - POLINSZKY Károly: Kémiai technológia. Bp. 1953, Tankönyvkiadó. 1-2.köt.

A kémia legfontosabb hazai tudományos folyóiratai:

Acta Chimica Académiae Scientiarum Hungariae. Bp. 1951-

MTA Kémiai Tudományok Osztályának Közleményei. Bp. 1952-

Magyar Kémikusok Lapja. Bp. 1946 -

Magyar Kémiai Folyóirat. Bp. 1895 -

B I O L Ó G I A

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp. 1953, Akad. Kiadó. 304 l.

A magyar biológia történetére vonatkozóan ez az egyetlen összefoglaló tudományos szintű művünk van. 1936-ban ugyan je-

lent meg hasonló tárgyú munka, Gombocz Endre: A magyar botanika története c. kísérlete, amely csak a növénytan történetét adja, de művének csupán az első kötete jelent meg. Rapaics Rajmund tehát műve megírása során nemcsak a szintetizálás, összefoglalás feladatát vállalta, hanem a részletkutatások lassu, aprólékos munkáját is. Problématörténetet ad. Tekintve, hogy magyar nyelven nem jelent meg az egyetemes biológia történetét tárgyaló munka, könyvében igyekezett a lehetőségekhez mérten kitérni a biológia általános történetére is, valamint a magyar és külföldi biológia kapcsolatainak tárgyalására.

Speciális kézikönyv:

Növényhatározó. Irták Jávorka Sándor, Árokszállási Zoltán stb. Szerk. Hortobágyi Tibor. Bp. 1952, Tankönyvkiadó. /Szocialista nevelés könyvtára 56./

Legteljesebb növényhatározónk. Kiegészítik Soó - Jávorka: A magyar növényvilág kézikönyve /1957./ és Jávorka: A magyar flóra kis határozója /1937./

c. hasonló tárgyú munkák. A Soó-Jávorka-féle növényhatározó részletes, kutató botanikusok számára készült, de nem tér ki a virágtalan növényekre; Jávorka kézikönyve inkább szélesebbkörű használatra készült. A Hortobágyi-féle határozó teljes, tehát mind a virágtalan, mind a virágos növényeket magában foglalja. A növények fejlődéstani rendszerükben találhatóak a könyvben. Az egyes törzseknél bevezetőként rövid, általános botanikai leírást találunk. A könyv egyszerűsített határozókulccsal dolgozik /határozókulcs: az egyes növények, növényfajok karakterisztikuma/, hogy magát a meghatározás

munkáját megkönnyítse. A könyvben a legtöbb növény rajza is megtalálható, közülük sok színesen. A növények mutatója csatlakozik hozzá.

Bibliográfiák:

GOMBOCZ Endre: A magyar növénytan irodalom bibliográfiája 1578-1900. Bp. 1939, Bethlen ny. 360 l.

Regisztrálja a magyar szerzők hazai és külföldön publikált írásait, a magyar botanikával kapcsolatban álló külföldi mű-

veket. Népszerűsítő anyagot nem vett fel, viszont a növényföldrajzi anyagnál teljességre törekedett. Gyűjtése kiterjed a botanikus kertekre, muzeumokra, a növényi élettanra, betegségekre, növényföldrajzra vonatkozó művekre, hozza a fitopaleontológiai /növényöslénytani/ anyagot is. Szakrendi beosztású. Első ciklusában felveszi azt a művelődéstörténeti anyagot is, amely csak részben növénytanival kapcsolatos /Apáczai Csere János Magyar Encyklopaediáját, Pápai Páriz Pax corporisát stb./. Helyenként megjegyzéseket találunk. - A kötetet megelőzően jelent meg a szerzőtől hasonló címmel az 1901-1925 közötti időszak retrospektív bibliográfiája. A második ciklus nem tartalmazza az elcsatolt területeken élt magyar botanikusok munkásságát, és e területek flórájára vonatkozó anyagot sem.

Növénytan irodalmunkhoz használható mutató a Növénytan repertórium. A Botanikai Közlemények állandó rovata. 1903-tól Kümmerle Béla szerkesztette, majd Priszter Szaniszló.

DADAY Jenő: A magyar állattani irodalom ismertetése 1870-1880-ig bezárólag. Bp. 1882. 2. köt. 1881-1890-ig. 3. köt. 1891-1900-ig.

Kitűnő módszertani elképzelései vannak, amelyeket nagyrészt meg is valósít bibliográfiájában. Ez annál figye-

lemreméltóbb, mert Dadaynak nem volt fő tevékenységi területe a bibliográfia. Az általa ismert külföldi referáló lapok szolgáltak mintául számára, azok szerkesztési elveit igyekezett

átvinni egy retrospektív bibliográfiára. Tételeiről pl. kivonatot közöl. "A fölkarolt időszak alatt megjelent dolgozatokat és munkákat, hogy ne csupán névjegyzéket nyújtsak, mind áttanulmányoztam, s azokat, a külföldi ugyanily irányu munkák példájára kivonatoltam, hogy a szakember s bárki is a kivonat elolvasása után tájékozódva lehessen az illető dolgozat tartalma, értéke és fontossága felől. Megjegyezni kívánom azonban, hogy a kivonatolásnál tisztán tárgyilagosan jártam el, kerülve minden subjectív vélemény-nyilvánítást, bizva a kritikát a szakemberekre." - írja bevezetőjében. Álljon itt egy példa a mondottakra.

506. Hermann Ottó: Állattani közlemények. Kolozsvár, 1870.. /Az Erdélyi Múzeum-egylet évkönyvei. V. köt. 2. füz. p. 92-96./

Ez a közlemény Erdély faunájáról különösen rovarokra vonatkozó adatokat tartalmaz. A Neupterákból fel van sorolva 14 faj, a Hemiptera heteropterákból 48 s a Hemiptera homopterákból 1 faj. 1866. év nyarán tett vlegyászaí kirándulása alkalmával tett gyűjtésének eredményeit is közli és felsorol 35 madárfajt, 84 Coleoptera, 9 Lepidoptera és 4 Diptera fajt, melyek között van pár olyan is, melyek az erdélyi faunából újak. Említi továbbá a Totanus fuscus, mint Erdély Ornisanak új alakját s állatphaenológiai adatokat közöl a Falco tinnunculus, Scolopax gallinago, Scolopax gallinula, Anser segetum, Ans. albifrons s több más madárról.

Az állattani irodalmat 1875-ig a két Szinnyei is regisztrálja. Daday helyesen veszi észre, hogy e bibliográfia szerkezeténél fogva alig használható, ezért anyagát szakszabványhozza, méghozzá az akkor nálunk elfogadott Claus-féle rendszer alapján. /Claus, Karl, szül. 1835-ben, német zoológus, würzburgi, göttingai, bécsi egyetemi tanár, szá-

mos állattani munka szerzője; elsősorban az ő szorgalmazására létesítették a bécsi állatkertet./

Szaklapokon kívül ismeretterjesztő folyóiratokat is feldolgozott. Felvette külföldi szerzőknek a magyar faunára vonatkozó műveit is, munkája elején ismerteti azokat a külföldi folyóiratokat, amelyekben ilyen publikációkkal találkozott.

Nagy hibája a bibliográfiának, hogy csak magyar és német nyelvű anyagot vett fel, mert ezt a két nyelvet ismerte a szerző. Nyilván más nyelven megírt munkák referátumát nem tudta volna elkészíteni, ezért inkább lemondott azok regisztrálásáról is.

Néhány tanulmányt csak cím szerint ismertet, mert azok nem voltak fellelhetők. Az egyes tételeknél utal más tétel-számokra, amelyeknél hasonló tárgyú anyag található. A munkához névmutatató csatlakozik, tételszámokra hivatkozva.

A referáló lapok közül a Referativnűj Zsurnal Biologija /és Biologicseszakaja Himija/ kivonatolja a kurrens anyagot.

Magyarország állatvilágára és növényvilágára vonatkozó két fontos kiadvány:

Magyarország állatvilága.
Fauna Hungariae. Szerk. Székessy Vilmos. Bp. 1955-

Magyarország kulturflórája.
Szerk. Erdei Ferenc, Jávorka Sándor. Bp. 1959-

Az Akadémiai Kiadó e két sorozatának füzetei egy-egy növény- vagy állatfaj tüzetes, szakszerű ismertetését adják. Kiadásuk folyamatban.

A biológia legfontosabb hazai folyóiratai:

Acta Biologica Academiae Scientiarum Hung. Bp. 1950 -
Acta Biologica, Nova Series, Szeged, 1955 -
Acta Microbiologica Academiae Scientiarum Hung. Bp. 1954 -
Acta Physiologica ... Bp. 1950 -
MTA Biológiai és Orvosi Tudományok Osztályának Közleményei, Bp. 1951 -

1,10 Fl.

4 92

1995

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár